

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 644

II. ULUSLAR ARASI DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

TEBLİĞLER-MÜZAKERELER
05-07 KASIM 2004 / ANKARA

Ankara - 2005

Dinî Didaktik Sohbet Programları (Ulusal Televizyonlardaki Dinî Yayınlar: Dinî Sohbet Programlarının Anlam ve Görüntü Açısından İncelenmesi)

Yrd. Doç. Dr. Nüket Elpeze Ergeç

Gaziantep Üniversitesi

Gaziantep M.Y.O. Radyo-Televizyon Yayıncılığı

Giriş

Televizyon günlük hayatın öyle bir parçası olmuştur ki, evlerimizin baş köşesinde yerini almış, hayatımızın içine karışmıştır. Artık her şeyi televizyondan öğreniyor, geniş katımlı ortamlara televizyon aracılığıyla eşlik ediyoruz. Televizyon izleyicisi ile yayınlar arasında zihinsel bir ilişki olduğu tartışılmaz. Genelde eğlendiren televizyon, eğitime işlevi ile izleyiciye yol gösterici mesajlar gönderir. İdeal olanı, medyanın en önemli kolu olan televizyonun toplumun bilinçlenmesine katkısı olacak mesajlar üretmesidir. Bu nedenle medya çalışmaları alanında etki araştırmaları, en önemli çalışma alanı olarak görülmektedir. Bazı iletişim araştırmacıları (De Fleur 1970; Gitlin 1978; Benett 1982...) dâhil bir çoklarının zihninde, iletişim araştırmasının yönelmesi gereken temel önemdeki sorun medyanın izleyici üzerindeki etkisidir. Sonuçta medya hakkındaki bakışların barındırdıkları hem korku ve endişeyi hem de umut ve tahriki açıklayan nokta, medyanın yürekleri, akılları ve ulusal kamunun davranışını zaptetme ve yönlendirme konusundaki tahmine dayalı gücüdür (Fejes, 1994, 251).

Medyanın en güçlü aracı televizyonda kamera merceğini dünyaya açılan bir pencere olarak inşa eden bir saydamlık eğretilmesi üzerine temellendirilmiştir. Ancak, bu büyümlü pencere gördüğümüz şeylerin imgelerini kaydedip dolaşımını sağlayabileceği gibi imge ile göndergesi arasındaki gerçek ya da mantıksal olarak doğru ilişkiyi tersine de çevirir (Fiske, 1997, 31). Televizyon ile toplum arasındaki ilişki, televizyonun toplumun zihnini ne kadar beslediği, sorunlarını ne kadar ele aldığı ve topluma sunduğu çözüm ile ilgilidir. Din, insanları kendi istekleriyle iyiliğe, doğruluk ve mutluluğa götürecek olan inançları, tapın-

ma biçimlerini, bir takım ahlâk ölçülerini içine alan ve Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Yasa, 1970, 112). Dinî inancın, bireylerin hayat tarzlarını ve değer yargılarını etkileyen bir boyutu vardır. Dinî değerlere sahip çıkma, toplumun bu değerlerle ilgili konularla barışmasına bağlıdır. Bu değerlere sahip çıkma ya da dinî bilinçlenme ile ilgili konular bireysel olarak doyurulması beklenen konulardan biridir. Din, bu değerlerin paylaşımını, kimliğin biçimlenmesini, ibadet ve yaşam tarzı, tarih ve dünyaya bakış gibi konuları da beraberinde getirmektedir.

Dinî konular günümüzde sadece Ramazan ayı geldiğinde yoğun olarak televizyon ekranlarında yer almakta, diğer gün ve aylarda ise konuşulmaması gereken, küs olduğumuz bir konu olarak yayın akışlarında hemen hiç gözükmemektedir. Belki de dinî yayınların artışıdaki sebep toplumumuzda Ramazan ayında böyle bir beklentinin olduğu düşüncesidir. Din toplumumuzda uç kısımlarda yaşanmaktadır. Gençlerimizin dinî eğitimleri aileler tarafından yarı bilinir yarı bilinmez şekilde verilmektedir. Sağlıklı ve doğru bir din bilinci verme iddiası ise değişik uçlarda yaşayan dinî gruplar tarafından üstlenilmiştir. Ancak bunların ne kadar doğru bir din eğitimi verdikleri amaçları ayrı bir inceleme konusudur.

Medyada bir konunun okuyucu ya da izleyici tarafından nasıl algılanacağı o konuya ilişkin ayrılan alan ve kullanılan kelime ve ifadelerle ilgili olarak ortaya çıkar. Dinî konular televizyonda kimi zaman popüler konular etrafında anlatılmaya çalışılmış, gayri ciddi programlarda yer almış (Kur'an'ın şifresi, mehdî beklentisi gibi) ya da izlenilmeyecek saatlerdeki programlara konu mu olmuştur? Sohbet, tartışma ya da ilâhîlerin okunduğu programlarda mı dinî konular gündeme gelmiştir? Medyanın en etkili aracı olan televizyon dinî konulara toplumun önünde olabilecek düzeyde yaklaşmak durumundadır. Bu gerçekten böyle mi olmaktadır? Eş deyişle ulusal televizyon kanallarının topluma dinî konuları anlatmak ve bilgilendirmek açısından doğal olarak üstlenmesi gereken öncülük işlevini yerine getirip getirmediği, getiriyorsa, bunu hangi boyutta yaptığı bu çalışmanın temel problemine ışık tutmaktadır.

Problem

Toplumun herhangi bir konuda bilgilenmesinde televizyonun etkisi tartışılmaz. Televizyonlarda yayınlanan programların kamu hizmeti anlayışıyla hazırlanması ve sunulması kamu yararının gözetilmesi anayasal ve yasal bir zorunluluktur. Sadece yılın belirli zamanlarında halkın beklentileri dikkate alınarak dinî konulara yer veriliyorsa, o zaman televizyonun eğitimde toplumun önünde olması gerektiği varsayımı yerine getirmiyor demektir. Özellikle yapılan sohbet programları, drama ve belgeseller toplumun din konusunda bilgilenmesinde önemli yer tutmaktadır. Din, oldukça dikkatli incelenmesi gereken hassas bir konudur. Toplumumuzda önemli ve etkin bir konuma sahip olan televizyon, dinî konulara hangi programlar aracılığıyla yaklaşmaktadır? Bu program çeşitleri içerisinde dinî sohbet programlarında televizyon anlatımı ne boyutta kullanılmaktadır? Süre, içerik, biçim ve

sunum açısından nasıl yayınlanmaktadır? Kamunun ne izleyeceğini belirleyen ve bu doğrultuda toplumu etkileyen televizyonun din konusunda etkisi nedir? Televizyon programlarında dinî yayınlarda ön plâna çıkan dinî öğretici sohbet programlarının, televizyonculuk açısından anlamı ve göstergelerin kullanılması doğru mudur? İşte bu bakış açıları, çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Amaç ve kapsam

Yukarıda belirlenen problem çerçevesinde, Türkiye'deki ulusal televizyon kanallarının din konusunda toplumu bilgilendirmek için, dinî konulara ne kadar sıklıkta yer ayırdığı, konuları hangi boyutlarda incelediği ve bunları işlerken nasıl bir yayın tarzı kullandığının incelenmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda 15 Eylül-14 Ekim 2004 tarihleri arasındaki bir aylık süreçte izlenirlikleri ve televizyon kanalları arasındaki duruşları baz alınarak belirlenen yedi farklı ulusal televizyon kanalının günlük yayın akışları takip edilmiştir. Bu tarihler arasındaki bir aylık süreçte dinî içerikli programların içerik çözümlemesi yöntemi uygulanarak araştırılması, bu araştırmanın birinci alt amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın alt amaç soruları ise şunlardır:

1- Genel olarak incelemeye alınan televizyon kanallarının bu bir aylık süreçte dinî konulara ayırdıkları sürede bir farklılık gözlemlenmekte midir? Gözlemlenmekte ise ne yöndedir?

2- Yayın akışları incelenen televizyonların bir aylık süreçte din konusunu hangi programlar çerçevesinde yayınlamaktadır? Aralarında farklılık var mıdır?

Çalışmanın ikinci alt amacı ise dinî öğretici sohbet programlarının hangi televizyon kanallarında, anlam ve içerik açısından nasıl yer aldığı incelenmesidir. Bu dönemlerde TGRT, STV ve Kanal 7'de yer alan sohbet programları gösterge bilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu kanallarda yer alan sohbet programları 31 Eylül-6 Ekim 2004 tarihleri arasında bir hafta süreyle kaydedilerek, analize tâbi tutulması, bu çalışmanın diğer alt amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmada şu soruların cevabı araştırılmıştır:

3- Belirlenen üç televizyon kanalının sohbet programlarına ayırdıkları sürenin, biçim ve içerik açısından bir fark var mıdır? Eğer varsa ne yöndedir?

4- Televizyon tekniğinin kullanılması açısından bu programlar arasında anlamlı bir fark var mıdır? Bunun sonuçları nelerdir?

Çalışmada yukarıda belirlediğimiz amaçlara ulaşabilmek için belirlenen televizyon kanalları, ülkenin önde gelen kanallarıdır. Liberal ticarî televizyonları temsilen ATV, Kanal D ve Star TV, zaman zaman dinî yayın yapan televizyon kuruluşları temsilen TGRT, Kanal 7 ve STV araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. TRT 1 ise kamu hizmeti yayıncılığının temsilcisi olarak, toplumsal sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yayın yapma iddiası nedeniyle örnekleme dâhil edilen televizyon kanalını oluşturmaktadır.

Televizyonda yayınlanan dinî yayınları bu çerçevede incelemek, tek yanlı bir yorum getirecektir. Oysa televizyon izleyicilerinin de bu çerçevede yeri olması gerekir. Bu nedenle gerçek yaşam göstergeleri çerçevesinde toplumun da bakış açısının incelenmesi gerekir. Bu amaçla çalışmanın bir diğer sorusu da şu şekilde oluşacaktır;

5- Televizyonda gösterilen dinî yayınlarla izleyiciler arasındaki ilişki nasıldır? İzleyici bu yayınları nasıl değerlendirmektedir?

Önem

Çalışma, televizyon ve kamu yayıncılığı ilişkisine, dinî yayınların incelenmesi açısından baktığı için önemli görülmelidir. Medya ve kamu yayıncılığı alanında çalışanlara kaynaklık etmesi açısından da önemlidir.

Yöntem

Çalışmada içerik çözümleme yöntemi, anlatsal yapı çözümleme yöntemi ve gösterebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Ulusal yayın yapan yedi televizyon kanalındaki dinî yayınların incelenmesi içerik analizi yöntemi ile seçilen üç farklı öğretici sohbet programları ise anlatsal yapı çözümlemesi ve gösterebilimsel çözümleme yöntemi ile incelenmiştir. 15 Eylül -14 Ekim 2004 tarihleri arasında ATV, Kanal D, STAR, TRT 1, TGRT, Kanal 7 ve STV'nin yayın akışları internet üzerindeki web sayfalarından ve gazetelerden takip edilmiştir. Sohbet programları ise yayın saatlerinde bir hafta süre ile kaydedilerek incelenmiştir.

İzleyicinin görüşlerini öğrenebilmek için rastgele örnekleme yöntemi ile 127 kişiye anket uygulanmıştır. Anket soruları SPSS programında incelenerek frekans ve yüzdeleri belirlenip yorumlanmıştır.

Çalışma; bir ayı takip ve on beş günü ve yorumlama olmak üzere 1,5 aylık süreçte tamamlanmıştır.

Sınırlılıklar

Çalışmada bir dizi sınırlılık söz konusudur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1- Çalışma, 15 Eylül-14 Ekim tarihleri arasındaki yayın aralığı ve seçilen yedi ulusal tv kanalının yayınları ile sınırlıdır.

2- Çalışma, bir alan araştırması olduğu ve sadece dinî konudaki programların inceleme alanı olarak seçildiği için, ulusal televizyon kanalları tümü anlamında geçerli olmayabilir.

3- Araştırma, dinî konuların televizyon ekranında bilimsel anlamda incelenmesi açısından özgün ve tektir. Bu nedenle ilgili literatürde bu bağlamda benzer çalışmaya rastlanmaması açısından da sınırlılık içermektedir.

4- Araştırmada, Ramazan ayının yaklaşması nedeniyle başlatılan programlar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

5- Her araştırmada olduğu gibi araştırmacıdan ve araştırma konusundan kaynaklanan sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir. Özellikle televizyonların internet ya da web sayfalarında yer alan yayın akışları ile televizyonda yayına verdikleri programlar arasında uyumsuzluklar olabilmekte, yayın saatlerini ya da programları gün içinde değiştirilebilmektedir. Bu nedenle takip etmekte güçlükler yaşanmış ve bundan kaynaklanan sınırlılıklarla karşılaşılmıştır.

Bulgular ve yorum

Çalışmanın birinci kısmında ülkemizde yayın yapan yedi farklı ulusal televizyon kanalının bir aylık program akışları incelenecektir. Bu inceleme sürecinde sosyal olayları sayısallaştırarak açıklayan içerik özümlenmesi yöntemi kullanılacaktır. İçerik zmlenmesi, iletilerin açık, aşıkr içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilirdir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmakta, anlamlandırmanın düz anlamsal yüzeyini zmlenmektedir. Bir iletişim sisteminden seçilen birimlerin belirlenmesi ve sayılması biçiminde uygulanır. Sayılacak birimler, araştırmacının incelemek istediği her Őey olabilir. Tek lt bu birimlerin kolaylıkla tanınabilir olmalarıdır (Fiske, 1996,176).

Çalışmada İşlm dininin topluma anlatılması konusunda, kitle iletişim araçlarından televizyonun rolü sorgulanmaktadır. Bu amaçla temsili örnekleme yoluyla seçilen ulusal televizyon kanallarının yayınları incelenmiştir. Ancak bu noktada dinî yayından kastettiğimizin ne olduğunun ve neyi kapsadığının çerçevesini çizmemiz gerekir. Çalışma kapsamımızda dinî yayın; eğitici ve bilgilendirici niteliği olan, doğrudan ya da çıkarımsal olarak dinî konularda mesajlar veren yayınlar olarak kabul edilmiştir.

Ülkemizde yayın yapan belli başlı 7 ulusal kanal araştırma kapsamına alınmıştır. Bu kanalların yayın akışları 15 Eylül-14 Ekim 2004 tarihleri aralığında incelenerek çerçevesini çizdiğimiz dinî yayınlara ne kadar yer verdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu incelemeyle ilgili sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo1 Televizyon kanallarına göre dinî program sayısının dağılımı

	Dinî içerikli program sayısı	%
TRT 1	11	6,8
ATV	4	2,4
Kanal D	-	-
Star TV	12	7,4
TGRT	38	23,7
STV	31	19,2
Kanal 7	65	40,4
Toplam	161	100

Tablo 1'de belirlenen televizyon kanalları ve bu kanalların dinî içerikli program sayılarını görülmektedir. TRT 1 televizyonu bu süre içinde 11 programa yer verirken, ATV 4, Star TV 12 programa yer vermiştir. Kanal D ise dinî içerikli yayınlara hiç yer vermemiştir. Kanal 7 65 programla en fazla dinî program yayınlayan kanal olurken, bunu 38 programla TGRT ve 31 programla STV izlemiştir. Tabii sadece saymaca yöntemle incelediğimiz bu kanallarda yayınlanan dinî yayınların niceliği kadar, bu yayınların niteliği de önemlidir.

İçerik çözümlemesi yöntemi uygulanan çalışmalarda öncelikle yapılması gereken, sınıflama sistemi oluşturmaktır. Araştırma kapsamındaki konuların sınıflara bölünmesi gerekmektedir. Burada içerik çözümlemesi ile araştırılmak istenen gerçeğe yönelik çeşitli etkileri açığa kavuşturulmaktadır. Öncelikle sınıflama sistemi bir ölçek sunmaktadır ve bu ölçek araştırma sorusu açısından önemli olan noktaların sosyal gerçekten seçimini belirlemektedir. Sınıflama sistemi üzerinden sosyal gerçek yapılandırılmakta, düzenlenmektedir. Ayrıca sınıflama sistemi sosyal gerçeğin elemanlarını belli özelliklere göre sınıflandırmakta ve bu süreçte araştırma sorusu açısından dikkate alınmayan anlam farklılıkları çözümleme dışı bırakılmaktadır (Gökçe, 1995, 78). Bu sınıflama sistemi oluşturulurken mevcut araştırma dikkate alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan dönemdeki program yapıları incelenmiş, ortak alanlar tespit edilmiş ve çalışmanın soruları da dikkate alınarak programlar açısından aşağıdaki konu sınıfları tespit edilmiştir:

- a) Sohbet programı
- b) Doğrudan dinî mesajlar veren diziler
- c) Kur'an'ı Kerim okuma
- d) Mevlit programı

Bu sınıflandırmaya bağlı olarak, aşağıdaki Tablo 2'de görüldüğü gibi televizyon kanallarına göre dağılımlara rastlanmıştır.

Tablo 2 Dinî içerikli yayınların çeşitlerine göre tv kanallarında dağılımı
(15 Eylül-14 Ekim 2004)

Program çeşitleri	TRT 1	ATV	Kanal D	Star TV	TGRT	STV	Kanal 7	Toplam
Sohbet programı	10	-	-	-	29	22	29	90
Dizi	-	4	-	12	8	8	6	38
Kur'an-ı Kerim okuma	-	-	-	-	-	-	29	29
Mevlit programı	1	-	-	-	1	1	1	4
Toplam	11	4	-	12	38	31	65	161

TRT 1 televizyonu kanalında bu dönemde 10 sohbet programına rastlanmıştır. Bunun dört tanesi perşembe sabahları saat 05.30'da yayınlanan "İnanç Dünyası" programıdır.

Her hafta perşembe günleri aynı saatlerde yayınlanan program yarım saat sürmektedir. Din ve ahlâk konularının anlatıldığı program, sohbet niteliğindedir. TRT 1 kanalında yayınlanan diğer dinî sohbet niteliğindeki program, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan “Diyanet Saati” programıdır. Bu program her hafta cuma günleri sabah 05.00’te yayınlanmaktadır. Program dört bölümden oluşmakta ve bir saat sürmektedir. Kur’an-ı Kerim okuma, dinî sohbet, dizi ve şiirler ya da sorun söyleyelim bölümlerinden oluşan program da her hafta farklı bir konu işlenmektedir. Araştırma kapsamındaki dönemde iki kez Diyanet İşleri Başkanı “Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ile Baş Başa” isimli bir program yayınlanmıştır. Cuma sabahları, saat 10.30’da yayınlanan program sohbet niteliğinde olup güncel konulara cevap veren iki haftada bir cuma günleri yayımlanan bir program niteliğindedir. Ayrıca inceleme kapsamında Berat kandili nedeniyle 29 Eylül 2004 Çarşamba günü saat 20.00’de başlayan bir buçuk saatlik mevlit kandili programı yayınlanmıştır.

ATV’de dinî içerikli diyebileceğimiz “Gerçeğin Ötesi” isimli bir dizi yayımlanmaktadır. Haftada bir gün yayınlanan dizi sıra dışı olayları mucize olarak nitelendirerek Yaratıcı’yla açıklama yoluna gitmektedir. Araştırmanın yapıldığı zaman aralığında haftada bir gün 25 Eylül, 2 Ekim ve 9 Ekim tarihlerinde cumartesi saat 23.00’te başlayan program, 14 Ekim 2004 tarihinden itibaren yayın günü perşembeye, saati de 20.00’ye alınmıştır.

Araştırma süresince Kanal D televizyonunda dinî içerikli hiç bir yayına rastlanmamıştır.

Star televizyonunda inceleme kapsamında “Sırlara Yolculuk” isimli dinî içerikli, ancak mucizevi olayları dine bağlantılı olarak açıklayan dizi yayınına rastlanmıştır. 12 defa rastlanan bu dizinin yayın günü ve saati süreklilik göstermemektedir. İnsanlara iyi kişiler olmazlarsa cezalandırılacakları mesajı veren, çağrışimli olarak inançlı ve iyi Müslüman olmanın yolları anlatılan dizi, çeşitli dramatik kısa dizilerden oluşmaktadır. Ayrıca perşembe akşamları yayınlanan Objektif programında Kur’an-ı Kerim’in şifreleri, mehdînin gelmesi gibi konular işlenmiştir. Biz araştırmamızda dinî yönden eğitici programları aldığımız için bu tip popüler tartışma programlarını araştırma kapsamı dışında tutmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz.

TGRT, dinî yayıncılıkta belirli bir standart oluşturmuş programlar yayınlamaktadır. Her gün sabah 09.00’da “Huzura Doğru” isimli bir program sunulmaktadır. Dinî sohbet, ilâhî ve menkıbelerden oluşan programda ayrıca bir tarihçi tarafından tarihî yerler tanıtılmaktadır. Bunun dışında TGRT’de “6.His” adında dramatik dizi de yayınlanmaktadır. Kısa olayları anlatan dizide her bir programda insanlara iyi Müslüman olmanın mesajları verilmektedir. Bu dizi düzenli olarak her salı ve cumartesi gecesi yayınlanmaktadır. TGRT’de Berat kandili nedeniyle TRT 1 ile aynı saatte (20.00) mevlit yayını da yapılmıştır. TGRT’de “Uyanış”, “İlâhî aşk” gibi televizyon filmlerine de rastlanmıştır. Ancak, bunların yayın saatleri düzenli olmadığından takip edilememiştir.

STV'de "İnancın Gölgesinde" isimli bir dinî sohbet programı yayınlanmaktadır. Hafta içi her gün sabah 09.30'da yayınlanan programa inceleme kapsamında 22 defa rastlanmıştır. Bu program 4 farklı bölümden oluşmaktadır. Dini, hayatın içinden aktif olarak anlatan program, dinamik bir görünüm sergilemektedir. Samanyolu televizyonunda da dramatik dizi kapsamında "Sırlar Dünyası" isimli bir dizi yayımlanmaktadır. Bu dizi haftada iki gün yayımlanmış ve araştırma kapsamında 8 defa rastlanmıştır. Ayrıca Berat Kandili nedeniyle bu kanalda da saat 22.20'de mevlit yayını yapılmıştır.

Kanal 7 televizyonu, diğer kanallardan farklı olarak Kur'an-ı Kerim'in okunduğu bir programa yer vermektedir. Bu program her gün sabah 05.30'da başlamakta olup Kur'an-ı Kerim'den belli miktarda ayetler okunmaktadır. Sohbet programı olarak; hafta içi "Hayat Dersleri" programı, hafta sonu ise "İslâm ve Hayat" isimli programlar yayınlanmaktadır. Cuma ve pazartesi günleri ise formatı diğer dramatik dizilere benzeyen "Kalp Gözü" isimli program yayınlanmaktadır. Aynı zamanda bu kanalda da Berat kandili nedeniyle saat 20.00'de Mevlit programı verilmiştir. Kanal 7 televizyonunda; Mihrali, Anadolu Efsaneleri, Memleket Hikâyeleri adında dolaylı dinî mesajlar veren diziler de bulunmaktadır.

Bu analiz kapsamında televizyonların seçtiğimiz örneklemelerle sınırlı olabilecek biçimde dinî konulara yer ayırma bakımından genel yapısı ortaya çıkarılmıştır. Dinî sohbet programlarına bir ay içinde toplam 90 tane rastlanmıştır. Yani günde hemen hemen 3 dinî yayın gibi düşünülebilir. Ancak bu programlardan TRT 1'de yayınlanan dinî sohbet programları izlenme oranlarının en düşük olduğu saatler olan sabah 05.00'te yayına girmektedir. Televizyon program plânlaması, genellikle hedef kitlenin televizyon kullanma davranışına göre düzenlenir. Bu davranışın zamansal boyutu program plânlaması bakımından özellikle önemlidir. En çok sayıda izleyicilerin televizyonu kullandığı saatler "en çok izlenirlik dönemi (prime time)" olan 19.00-22.00 saatleri arasındadır. Dolayısıyla televizyon kanalları en pahalı malzemelerini bu zaman diliminde yayınlamak için üretirler ve kanalların izlenme oranı, özellikle bu saatler için çok önem taşır. Bu zaman dilimi dışında kalan saatlerde tüm kanalların izlenme oranı düştüğü için izleyici payı, yani o saatlerde televizyon izleyenlerin en çok izlediği televizyon programı anlayışı önem kazanır (Mutlu, 1995, 94). Yayıncılıkta devamlılık için belli bir gelir düzeyi önemli olduğundan kamu yayıncılığı anlayışı çok kolay ihmal edilebilmektedir. Sabah saat 05.00'deki bir yayının toplumun yüzde kaçına ulaşabildiğinin araştırılmasına bile gerek yoktur. Ancak TRT 1'teki "Diyanet Saati" ve "İnanç Dünyası" programları daha sonra TRT 3, TRT 4, TRT İnt ve TRT Türk'te yine izlenirliğin yüksek olduğu zaman dilimi dışında tekrar verilmektedir.

TGRT, STV ve Kanal 7'de sabah aynı saatlerde yayınlanan sohbet programlarının da daha çok o saatlerde evde kalan kesimlere hitap ettiği söylenebilir. Bunun da izlenirliklerinin ve kimler tarafından izlendiğinin araştırılması gerekir.

Çıkan sonuç itibarıyla en fazla dinî içerikli yayın yapan televizyon kanalı, Kanal 7 ola-

rak tespit edilmiştir. Bir ayda 65 program yayınlayan Kanal 7'yi, 38 programla TGRT ve 31 programla STV izlemektedir. Ancak sadece rakamlara bakmak, çalışmada yanıltıcı olabilir. Bu nedenle yayınların içeriğinin de incelenmesi somut verilere ulaşmak bakımından anlamlı olacaktır. Bu kanallarda dinî eğitici sohbet programları hemen her gün yayınlandığı için belli bir yorum gücü elde edeceğimizi düşündüğümüzden inceleme kapsamına alınmıştır. Bundan sonraki bölümde öğretici dinî sohbet programlarının yapısı, anlam ve görüntü olarak incelenecektir.

Öğretici dinî sohbet programlarının

Anlamsal ve görüntüsel yapısının incelenmesi

Sohbet programları, maliyetleri düşük, yapımları kolay olan ve diğer programlara göre daha kısa sürede gerçekleştirilebilen programlardır. Bu programlar özellikle cazibe unsuru bakımından diğer televizyon program çeşitlerine oranla oldukça yoksul oldukları için, hedef kitlenin beklentileri ve karakteristikleri önemlidir. Öğretici dinî sohbet programlarının genel yapılarına bakıldığında toplumu din konusunda bilgilendirmek amacıyla hazırlandığı görülür. Bu tip programlarda öncelikle hedef kitlenin özellikleri nelerdir? İzleyicinin ilgi programına nasıl çekilebilir? İzleyicinin konu ve konuklar hakkındaki bilgisi nedir? Program konuklarından izleyici ne öğrenmek istemektedir? Soruların cevaplanması ve bu kaygılarla sohbet programları hazırlanması gerekir. Çünkü genel olarak bilgilendirici programlar insanlara sıkıcı gelir ve izlemek istemezler. Bilgilerin etkin olarak kişilere ulaşması programların çekiciliğine bağlı olmaktadır. Örnekleme olarak seçilen bu programların yapılarının çözümlenmesinde televizyonculuk açısından bütüncü, bir bakış geliştirebilmek için iki farklı çözümleme yöntemi kullanılacaktır:

- 1- Sohbet programlarının anlatsal özellikleri
- 2- Görüntülerin yarattığı anlamlar ve simgesel inşa

Bu sınıflandırma, çalışmada kullanılan çözümlemenin tek yönlü olmasını önlemektedir. Böylelikle sohbet programları ne sadece biçimsel özelliklerle ilgilenen bir anlatsal çözümlemeyle nede atılmayacak görüntülerle ilgilenen bir çözümlemeyle sınırlı bir uygulama olmayacaktır. Böyle bir inceleme süreci çalışmayı tek yanlı açıklamalardan kurtaracaktır. Gerçektende anlatsal ya da göstergebilimsel çözümleme yaklaşımlarının kendi uğraş alanları çerçevesinde gideremedikleri sorunları bulunmaktadır. Bu iki çözümleme yaklaşımının birlikte kullanılması programların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1-Dinî sohbet programlarının anlatsal yapıları (Kanal 7, TGRT, STV)

Anlatı olarak program sürecine bakmak, programların biçimlerine, yani nasıl sunulduklarına eğilmeyi gerektirir. Anlatsal yapı çözümlemesi metinlerin biçimsel düzenlenişine odaklanır; özü ve oluşumu bakımından karşılaştırmalı bir etkinliktir. Barthes bu çözümleme biçiminde biçimselleştirme, ayrıncılık ve çoğulluk ilkelerinden bahseder (Barthes, 1993).

Anlatısal yapı çözümlemesinde bir içerik değil de biçimler araştırılır. Anlatısal yapı çözümlemesi anlatılan bir araya getirmeye, anlatılardan oluşan bir bütünlüğü oluşturmaya, bu bütünlükten de bir yapı elde etmeye çalışır. Biçim üzerinde yoğunlaştığı için, kendi sınırlılıkları vardır ve diğer çözümleme yöntemleri ile desteklenmelidir. Anlatının dili, kuşkusuz gerçek anlamda dilin, yani dil bilimcilerin incelediği dilin ötesinde saptanabilir. Ulusal dilleri inceleyen dil bilim, bir dil bilimcinin ele alabileceği son birim olan tümce üstünde çalışır. Tümcenin ötesindeki yapı artık dilbilimin değil de ikinci bir dil bilimin, dil bilim ötesinin yetki alanına girer. Bu da anlatı çözümlemesinin yapıldığı yerdir. Yani tümce ötesinde, bir çok tümcenin bir araya getirilmesiyle oluşur (Barthes, 1993,120). Programın anlatısı sözel gramerin görsel gramerle kompozisyonunu grafik ya da diğer sembolik ifadelerin kullanımını, program sürecinde yapılan görüşmelerin biçimsel ve içeriksel sunumunu kapsamaktadır.

Bu çalışmada dinî içerikli sohbet programları çözümlenmektedir. Toplumun dinî inanç konusunda bilgilendirici bir amaç için hazırlanan bu televizyon programlarının anlatısal yapısı farklı kompozisyonlarda hazırlansa da benzerlikler içermektedir. Çalışmada bunlar karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Anlatısal yapı çözümlemesi Barthes (1993) üç işlem öngörür; kesitleme, döküm ve düzenleme. Kesitleme, anlatının parçalara ayrılmasıdır. Bir çeşit karelere ayırma işlemidir. Bu, Barthes'a göre rastlantısal olarak yapılabilir. Metinde belirtilmiş kodların dökümüne döküm işlemi denilmektedir. Buna saptama adı da verilmektedir. Metindeki birbirinden ayrılmış, üst üste binmiş, karışmış birimlerin saptanarak bağlantıların oluşturulması ise düzenleme işlemi ile yapılmaktadır. Bu işlemlere göre çalışma kapsamındaki programları öncelikle karelere ayırma işlemi gerçekleştirilecektir. Her bir program başlangıcından itibaren parçalara ayrılacaktır. İnceleme için TGRT, Kanal 7 ve STV kanallarında yer alan sohbet programları seçilmiştir. Bu amaçla 30 Eylül-6 Ekim 2004 tarihleri arasında bu kanallardaki sohbet programları kayda alınmıştır.

-“Huzura Doğru” (TGRT), “İnancın Gölgesinde” (STV) ve “Hayat Dersleri” (Kanal 7) programlarının anlatısal yapı çözümlemesi:

Barthes'dan hareket ederek öncelikle programı kesitlere ayırmamız gerekir. İnceleme kapsamındaki programlar jenerik, sunucu, programın bölümleri, dekor ve konuklar şeklinde kesitlere ayrılabilir.

TGRT'de yayınlanan “Huzura Doğru” programı, incelendiği dönem boyunca her gün sabah 09.00'da yayına girmiş ve ortalama 45 dakika sürmüştür. Program sunucu ve uzmanın karşılıklı konuştuğu sohbet bölümü, menkıbelerin anlatıldığı bölüm, ilâhîlerin okunduğu bölüm ve tarihî yerlerin tanıtıldığı bölüm olmak üzere dört farklı bölüm olarak yayınlanmıştır.

STV'de ise benzer nitelikteki “İnancın Gölgesinde” programı izlendiği dönem boyunca 09.00 ile 09.30 saatleri arasında yayına girmiş olup, yayına giriş saatlerinde bir düzenli-

lik gözlemlenmemiştir. Hafta içi her gün yayına giren program ortalama 25-30 dakika sürmekte ve dört bölümden oluşmaktadır. İyilik yapan insanların anlatıldığı "İyi İnsanlar" bölümü, Peygamber Efendimizin hayatı ve arkadaşları ile ilgili notların anlatıldığı "Sahabe Efendilerimiz" bölümü, türbeleri ziyaret ederek burada bulunan manevî kişilerin hayatlarının anlatıldığı bölüm ve izleyicilerin sorularının cevaplandırıldığı bölüm.

Kanal 7'de hafta içi her sabah 09.00'da "Hayat Dersleri" programı yayına girmektedir. Hafta sonları ise benzer içerikte "İslâm ve Hayat" isimli dinî sohbet programı yayınlanmaktadır. Her iki programda uzman bir kişi stüdyoda izleyicilerden posta ya da elektronik posta yoluyla alınan soruları cevaplandırmaktadır. Farklı bölümlerin olmadığı programda, düz ve sakin bir mantık düzenine göre yayın gerçekleştirilmektedir.

"Huzura Doğru" programı her programda olduğu gibi bir jenerik ile başlamaktadır. Bir yapının jenerik müziği, hemen her programla ilgili olarak izleyicinin duyacağı ilk sestir; izleyicilerin dikkatini çekmeli ve programın yapısı, genel atmosferi hakkında ipucu vermelidir (Gökçe, 1997, 115). "Huzura Doğru" programının jeneriği, güzel ahlâk, ibadet, insan sevgisi, kulluk, vatan sevgisi gibi yazıların belli belirsiz görünüp kaybolmasından, beyaz örtülü bir nine ya da bir çocuğun bakışı ile çeşitli doğa görüntülerinin geçmesinden oluşmaktadır. Jenerik, "Huzura Doğru" yazısının kırmızı bir ateş parçası görünümünden çıkması ve sabitlenmesi ile son bulmaktadır. Programda jenerikte yazılan konuların işleneceği ve bu konuların "Huzura Doğru" programınca kucaklandığına işaret edilmektedir. "İnancın Gölgesinde" programının giriş jeneriği, belli belirsiz gül, kuş ve su damlalarından oluşan hareketli bir şekilde gidip gelen görüntüler üzerine programın isminin bindirilişinden oluşmaktadır. Program süresince bu jenerik çeşitli aralarda da kullanılmaktadır. Bu jenerik programın ne hakkında olduğuna dair ipucu vermektedir. "Hayat Dersleri" programı jeneriği ise bir hat görüntüsü altındaki cami, minare, abdest alan, namaz kılan ve dua eden insan görüntülerinin geçmesinden oluşmaktadır. Bu jenerikte -yine diğerlerinde olduğu gibi- İslâmiyet'i hatırlatan semboller kullanıldığı için doğru ve mantıklıdır.

Sohbet programlarında program açılışının iki temel işlevi; izleyicinin dikkatini programa çekmek ve programa katılanların kimliğini belirlemektir. Bu tip programlarda dikkat çekmek biraz zor olabilir. Ancak televizyonda ele alınacak konuyla ilgili olarak stüdyo dışında gerçekleştirilecek çekimlerin etkili bir kurgu ve efekt ya da müzik eşliğinde dizinlenmesi program için güçlü bir açış sağlayabilir. Bu çeşit bir açış sadece grafik yazılarından ya da katılanların yüzlerinden oluşan bir açışa göre çok daha güçlü olacaktır (Mutlu, 1995, 103). "Huzura Doğru" programında ilgi çekiciliği artırmak için program, çeşitli doğa görüntülerinde ilâhî okunması ile başlamaktadır. İlâhînin bitmesi sonrasında stüdyo ortamına geçilmektedir. Sunucunun konuşmasıyla program başlamaktadır. Sunucu erkektir ve bütün sohbet programlarında olduğu gibi konunun ne olduğunu anlatan bir giriş yapmaktadır. Sunucunun kişiliği, görünümü ve sesi programın izlenirliği açısından önemlidir.

Rahatlık, işini severek yaptığını belli eden bir tavır, beden dilini ölçülü ve yeterli bir biçimde kullanma, isteklilik, dostane bir görünüm, tüm bunlar bir televizyon sunucusunun kişiliğinin beğenilmesini sağlayan unsurlardır. Bunun tersi bir tavır ve duruş sunucunun kişiliğini antipatik kılacak bir unsurdur (Mutlu, 1995, 101). Sunucu bir koltukta oturmaktadır ve programa ciddiyet katmak amacıyla takım elbise giymiş ve kravatlıdır. Son derece temiz ve düzgün giyimli olan sunucu, merakla sorular sormakta, dostane ve içten tavırlarıyla dikkat çekmektedir. Burada sunucu izleyicinin sözcüsü kimliğine bürünmektedir. Program, uzman olduğu düşündürülen konuğun sorulara cevap vermesi biçiminde düzenlenmiştir. Daha önce alınan sorular sunucu tarafından uzman konuya sorulmaktadır. Uzman konuk hep aynı kişidir. Konuşma sürecinde sunucu; ilgi ile dinleyerek tam bir sohbet ortamını sağlamakta, ara sıra yorumlar da katmaktadır. Bu da programa canlılık kazandırmaktadır. Uzman konuk konuşması ve beden diliyle sorulara vermiş olduğu doyurucu cevaplarla yetkinliğini kanıtlamaktadır.

“İnancın Gölgesi” programı İstanbul'un çeşitli cadde ve sokaklarında sunucunun görüntüye gelmesiyle başlamaktadır. Bu programda hiç stüdyo ortamı kullanılmamaktadır. Sohbet programlarının çekiciliğini artırılabilmesi için kullanılan yöntemlerden olan farklı mekânların kullanılması bu programın en belirgin özelliğidir. Böylece hem programın çekiciliğini arttırmakta hem de halkın içinde olduğu mesajı verilmek istenmektedir. Program baştan sona son derece dinamik ve hareketli bir biçimde uyarlanmıştır. Bunun için sunucu program süresince hep değişik mekânlara gitmekte ve izleyicinin iç sesi olabilecek biçimde ayrıldığı yerlerden kendi düşünceleri doğrultusunda yorumlar yaparak çıkmaktadır. Fizikî olarak düzgün, modern giyimli ve genç olan sunucu program süresince hep bir şeyleri merak eden ve bunların peşinden giden bir kimlik sergilemektedir. Sempatik ve sevecen kimliği ile bir sunucunun sahip olması gereken özelliklere sahiptir. Burada sunucunun kimliği ve görüntüsü ile gençlerle iletişim kurması sağlanmaktadır. Programın kayıda alındığı bir hafta süresince sunucu sürekli beyaz ağırlıklı giyinmiştir. Beyaz temizliğin ve saflığın simgesi olması nedeniyle, izleyici üzerinde güven duygusunun oluşması amaçlanmaktadır. Sunum sırasında sunucunun tüm fiziği gösterilmektedir. Bu sunucunun programa hâkim olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda İstanbul sokaklarında bilginin peşinde giderken izleyiciye kılavuzluk etmek için bulunmaktadır. Bu program, dini, yaşanan canlı bir yapıda sunmakta ve izleyiciye yaşayan ve yaşananlardan yola çıkarak ulaşmaya çalışmaktadır.

“Hayat Dersleri” programında jeneriğin bitmesi ile doğrudan stüdyo ortamına geçilmektedir. Stüdyoda bir masada elinde mektupları ile programın başlamasını bekleyen bir uzmanın görüntüsü ekrana gelmektedir. Girişte programın çekiciliğini artıracak herhangi bir unsur kullanılmamıştır. Uzman olduğunu, belli bir yaşın üstünde olmasından ve görüntüsünden anlamamız istenmiştir. Uzman görüşü, bu tip programlarda bilimi yani olgusalığı temsil ettiği için, nesnelliğin üretilmesinde önemli bir yere sahiptir. Program izleyicilerden

alınan mektuplardaki soruların cevaplanması ile başlamakta ve aynı şekilde devam ederek sonuçlanmaktadır. Programda izleyicinin dikkatini devam ettirebilecek hiç bir unsur kullanılmamıştır. Aynı şekilde "İslâm ve Hayat" programı da jenerikten sonra masada oturan bir uzman görüntüsü ile başlamaktadır. Bu kişinin uzman olduğunu, görüntüsünden ve ismindeki unvanından anlamamız istenmiştir. Ortalama 25 dakika süren programda en önemli hareket, her iki programda da uzman kişilerin sol ellerini arada bir oynatmalarından ibarettir. Programda güvenilirlik ve otorite de aynı şekilde sadece uzman kişilerin görüntülerinden ibarettir.

Programdaki kesitlerden bir diğeri, dekordur. Dekor, salt konunun geçtiği ve konukların bulunduğu yer değildir. Her dekor yazı tekniğinde kullanılabilecek görüntüye dayanan bir özellik taşır. Dekor ve çevre düzenlemesiyle ulaşılmak istenen amaç gösterinin içinde olduğu fiziksel çevreyi ve havayı elde etmektir. Dekora öyle ayrıntılar eklenir ki, salt bunlar gösterilerek bir olay hakkında izleyiciye bilgi vermek mümkündür. Dekorun oluşturulmasında başlıca unsurlar; üslûp, görüntü düzenlemesi, biçim ve kullanılan malzeme, ton farklılıkları ve renktir (Gökçe, 1997, 116). "Huzura Doğru" programı stüdyo ortamında renkli bir dekor yaratmıştır. Evin köşesi havası verilerek hazırlanan dekor, izleyicilere evde bir sohbet gerçekleştiriliyor izlenimi verebilecek biçimde düzenlenmiştir. Kullanılan koltukların turuncu renkleri, mor çiçekler, renkli duvarlar, ortamı hareketlendirmiş ve izleyicinin programı izlerken dikkatini canlı tutması sağlanmıştır.

"İnancın Gölgesinde" programı stüdyoda yapılmadığı için sohbet için gidilen kişilerin buldukları doğal ortamlar kullanılmıştır. Dekor için ayrı bir çalışma yapılmamış, konuklar genelde yaşadıkları mekânlarda çekime alınmıştır. Bu, programa dinamizmi katmak, sıkıcılığı önlemek için televizyonculukta uygulanan yöntemlerden biridir. Program bir bahçe ile bir evde ya da bazen bir türbede geçmektedir. Bu da programın üslûbundan kaynaklanmaktadır.

"Hayat Dersleri" programında dekor, bir masa ve arkaya yapıştırılan bir posterden ibarettir. Poster, Kâbe'den bir görüntüden ya da bir cami içinin genel görüntüsünden oluşmaktadır. Yani programın içeriğine uygun bir dekor seçimi yapılmıştır. Ancak son derece özensiz ve çekiciliği olmayan bir dekor olarak yorumlanabilir. Bu tip dekorlarda bütün dikkat konuşmacıya yönelik olmaktadır.

2-Dinî sohbet programlarındaki görüntülerin yarattığı anlamlar ve simgesel inşa

Televizyon, sessel ve görsel eylemlerin teknik olarak bir araya getirildiği, bir anlamda gösteri dünyasıdır. Televizyon, sınırlı alanlarda gerçekleştirilen çekimlerle sınırsız bir duygu dünyasını yaratabilme imkânı sunar. Bu ilişkiden yola çıkarak belirli göstergelerin işaret ettikleri anlamlar bulgulanabilir. Gösterge kavramı üstüne yüzyıllardır birçok felsefeci ve bilim adamı düşünce üretmiş, başta dilsel göstergeler olmak üzere çeşitli alanlardaki

göstergeleri incelemişlerdir. Charles Sanders Peirce Ferdinand de Saussure çağdaş gösterge biliminin iki öncüsü kabul edilmektedir. Peirce (1839-1914) hem dilsel hem de dil dışı göstergelerle ilgili semiotic adında bir kuram geliştirmiştir. Göstergeleri ikon, belirti ve simge olarak üçlü bir sınıflandırma sistemi içinde açıklar. Saussure ise dil dizgeleri üzerinde durur ve gösterge, gösteren ve gösterilen ilişkisi içinde göstergeyi açıklar.

Peirce'nin ikonik ya da görüntüsel göstergesi, belirttiği şeyi doğrudan doğruya temsil eder, canlandırır. Bu göstergeler toplumsal olarak da kabul edilmiştir. Haritalar ya da bir resim, ikonik göstergedir. Belirtisel gösterge ise nesnesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan, ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliği yitirmeyecek olan göstergedir. Bir başka deyişle belirti iki öge arasındaki gerçek bir çağrışıma dayanır. Yani dumanın ateşi çağrıştırdığı gibi. Simge ise yorumlayan olmasa, kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir. Bir başka deyişle simge, insanlar arasında bir uzlaşmaya dayanan bir göstergedir. Sözelimi, doğal dillerdeki sözcükler uzlaşmaya dayalı birer simgedir. Çünkü bir sözcük belirttiği şeyi yalnızca bu anlama geldiğini anlamamız sayesinde belirtmiş olur (Rifat, 1992, 22).

Televizyon yayınları, gerçek dünyayı görüntüsel göstergelerle bizlere yorumlayan ve anlatan dizgelerden oluşur. Bu nedenle yayınların inşa sürecinde belirli göstergelerin işaret ettikleri anlamlar bulgulanabilir. Televizyonun göstergebilimsel çözümlerinin amaçlarından biri, televizyonda simgesel işaretlerin kullanımı konusunda izleyicide bir bilinç oluşturmaktır. Seiter'in dikkat çektiği gibi televizyon imajının pek çoğu izleyicinin onları sadece belirtisel göstergeler olarak anlamasını destekleyecek bir biçimde üretilmektedir (Seiter, 1987 akt: Dursun, 2001, 184). Televizyon izleyicisi programları izlerken, programlar sürecinde kullanılan simge ve sembollerin amaçlı olarak üretildiğinin farkında değildir. Sonuçta her bir program belirli senaryo kalıplarının bilinçli bir şekilde üretilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu üretim sürecinde uzlaşımlara dayalı çeşitli görsel stratejiler de kullanılmaktadır. Bu stratejiler programların içeriğine göre belirlenmektedir. Göstergebilimi televizyona uygularken aracın, göstergeleri iletmesinden başka "göstergeler" olarak işlev gören yönleri de dikkate alınmalıdır. Bu bakış açısına göre televizyona ilişkin en ilginç şeyler çekim ölçekleridir. Bunun aynısı kamera devinimleri ve kurgu tekniği için de söylenebilir (Berger, 1993, 35). O hâlde televizyon programlarında yer alan görüntülerin ürettiği anlamları değerlendirmek için;

Kameraların çekim ölçeklerine ve çerçvelendirmelerine,

Görüntülerin kurgulanmasına dikkat etmek gerekir. Uygun bir kamera yönetimi, izleyicinin izlediği programa daha çok ilgi duymasını sağlayacaktır. Yönetmen izleyicinin ilgisini canlı tutabilmek için değişik çekim tipleri, farklı görüntü boyutları ve farklı bakış açıları sunarak onu etkilemek zorundadır. Görüntülerde çeşitlilik izleyicinin ilgisini çekmede temel öge olmalıdır.

Kameranın yaptığı görüntü kaydına çekim denilmektedir. Her çekimin üç amacı bulunur: Konuyu net olarak göstermek, olumlu bir görüntü düzenlemesi elde etmek ve dramatik etki yaratmak. Görsel vurgulama yapmak çekim ölçeğiyle doğrudan bağlantılıdır. Çekim ölçekleri genel olarak şöyle sıralanabilir:

Uzak çekim: Geniş bir alanın görüntüsünü çok uzaktan veren çekimlerdir. Bu tip çekimler konuya ya da bir ayırma başlarken açış çekimi olarak kullanılır. Çevreleyici ve betimleyici bir amacı vardır. İzleyiciyi daha sonra gelecek çekimlere hazırlar ve bir hava yaratır.

Genel çekim: Kişileri olayın geçtiği alanın tümü içinde veren çekimlerdir. Olayla ilgili tüm öğeler görüntüye girer. Böylece izleyici sonradan verilecek daha yakın çekimlerde kişilerin kim olduklarını, birbirlerine konumlarını anlama olanağı bulur. İnsanın doğal ve toplumsal çevreyle ilişkilerinin verilmesi amaçlanır.

Boy çekim: Kişinin tüm olarak görüldüğü çekimlerdir. Çevre ile kişiler arasındaki ilişki bu çekimlerde daha belirgin olarak görüntülenebilir. Ağırlık dekordan çok kişi üzerinde toplanmıştır. Bu çekimler dramatik amacın ön plâna çıktığı çekimlerdir.

Bel çekim: Kişilerin dizden yukarıya ya da hemen bel altından yukarısının çerçevelendiği çekimlerdir. Bu ölçekteki bir çekimde hem birden çok kişi yer alabilir hem de kamera kişilerin belirli davranış ve bir ölçüde mimiklerini belirgin bir biçimde saptayabilecek kadar bu kişilere yakındır. Bel çekim de kişinin toplumsal bağlam içine yerleştirilmesi söz konusudur.

Göğüs çekim: Kişinin çerçeve içinde göğsünden yukarıya görünecek biçimde verilir. Kişinin davranışıyla birlikte, yakın çevresiyle ilişkileri, diğer kişilerle ilişkileri, çevrede olup bitenlere ilişkin bilgiler verilebilir.

Baş çekim: Çerçeve içinde kişinin yalnız başı görünecek biçimdeki çekimdir. Televizyon tekniğinde çok fazla kullanılmaz. Kişinin düşünce ve duygularının yüzünden izleyiciye verilmesi amaçlandığında kullanılır.

Ayrıntı çekim: Konunun küçük parçalarının çerçeveyi tümüyle doldurduğu çekimlerdir. Kişilerin iç dünyası anlatılmak istendiğinde kullanılır. Simgesel anlam taşıyan anlatsal özelliği dolayısıyla da kullanılır.

Kamera çekim açılarına ilişkin kabul edilen kodlar genel olarak bu şekilde açıklanabilir. Televizyon programının yönetmeni tek tek çekimleri plânladıktan sonra bu çekimleri bir bütün olarak nasıl birleştireceğine karar vermek durumundadır. Bu işleme görüntülerin kurgulanması adı verilmektedir. Bir kameradan ya da resim kaynağından ötekine geçmek için kullanılacak yöntem, yapım ile ilgili koşullara ve yönetmenin izleyicilere aktarmak istediği izlenimlere bağlıdır. Temel geçiş yöntemleri ise kesme, zincirleme, bindirme, çevrinme, açılma, kararma ve silme şeklinde yapılır. Göstergibilimsel çözümleme aracın göster-

geleri iletmesinden başka gösterge işlev, gören yönlerini de açıklama eğilimindedir. Göstergebilim, gösteren olarak işlev gören önemli çekim ölçeklerini ve çekimle gösterileni şu şekilde belirtmektedir:

Gösteren	Tanım	Gösterilen (anlam)
Yakın çekim	yalnızca yüz	samimiyet
Orta çekim	bedenin çoğu	kişisel ilişki
Uzun çekim	dekor ve kişiler	bağlam, alan, kamusal uzaklık
Genel çekim	kişinin bütün bedeni	toplumsal ilişki

Göstergebilimsel çözümlenme bunun aynısını kamera devinimleri ve kurgu tekniği içinde yapmaktadır:

Gösteren	Tanım	Gösterilen
Aşağı çevrinme	kamera aşağı bakar	güç, yetke
Yukarı çevrinme	kamera yukarı bakar	küçüklük, zayıflık
Optik öne kaydırma	kamera yaklaşır	gözlemeleme, odak
Kesme	bir görüntüden	eşzamanlılık, telaş
diğerine geçilir		
Silme	görüntü ekrandan silinir	vurgulu son

Yukarıdaki liste bir tür televizyon dilbilgisini gösterir. Bunların anlamlarını televizyon izlerken öğreniriz ve bunlar göstergebilimcisi tarafından geliştirilmesi gerekmektedir (Berger, 1993, 35-36).

Çalışmanın bu bölümünde, dinî öğretici sohbet programlarında, bu ve benzeri görsel stratejilerin kullanılıp kullanılmadığı incelenecektir.

"Huzura Doğru" programı bölümlerinin her birinde hangi anlamların nasıl inşaa edildiği, göstergebilimsel çözümlenmenin getirdiği açıklamalar da dikkate alınarak ortaya konulduğunda, belirli simgelerin belirli çekim kodları ve kurgusal kodlar çevresinde oluşturulduğu görülür. Stüdyoda başlayan programda genel görüntü veren bir kamera, konuğa ve sunucuya odaklanan iki ayrı kameranın görüntüleri kullanılmıştır. Program sürecinde genel kamera ile stüdyo ortamı tam olarak gösteriliyor. Burada konuşmanın nerede geçtiği gösterilerek izleyicinin bir anlamda merakı gideriliyor. Daha sonra bir sunucuya, bir konuğa

geçişler yapan kurgularla programda hareketlilik sağlanmaya çalışılıyor. Her çekim izleyicinin görüntüdekileri algılayabilecek uzunlukta olmalıdır. Eğer çekim gerekenden uzun olursa izleyicinin canı sıkılır ve programı izlemez. Eğer çekim gerekenden kısa olursa, o zaman da izleyici olanı biteni yeterince anlayamadığı için tedirgin olur. Ayrıca televizyonda izleyici çekimdeki kişiyi dinleyen diğer insanın yüzündeki tanımları da görmek ister. Karşılıklı konuşan iki kişiden, dinleyen yüzündeki tepkiyi de sık sık yakın çekimle göstermek gerekmektedir (Öngören, 1993, 151). Program sürecinde aynı stüdyo ortamında bulunan kişilere geçişlerde kullanılan kesme, eşzamanlılığın bir göstergesidir. Ayrıca bu programda konuşmacıya yönelik optik kaydırma ile kamera yaklaşarak konuya odaklanması için izleyiciyi yönlendirmektedir.

“Huzura Doğru” programında şiir ve menkıbelerin okunması sırasında doğanın çeşitli güzel görüntüleri verilmektedir. Din ve doğa arasında göstergebilimsel bir ilişki kurulmuştur. Genel olarak dinî içerikli programlarda ilâhî ya da Kur’an-ı Kerim okunurken ya da bir menkıbe anlatılırken doğanın çeşitli hâlleri gösterilir. Bu, Peirce’nin göstergelerinden simge kapsamına girmektedir. Yani toplumla televizyon arasındaki bir uzlaşımın bir göstergesidir. Hiç kimse dinî bir konu anlatılırken doğa görüntülerini, izletilmesini yadırgamaz. Bu, din ve doğa arasındaki kopmaz birliktelikten gelmektedir. Anlatılanların güzel ve doğa kadar doğru ve saf olduğunun bağlantısı bu görüntülerle anlatılmaya çalışılmaktadır. Menkıbelerden sonra “Tarihin Belgesi” adlı bölümde sunucu doğrudan kameraya konuşarak tarihi yerleri anlatmaktadır. Programın başlangıcında alt aç çekim tekniği kullanılmıştır. Bu aç etkili dramatik hava yaratılmak isteniyorsa kullanılır. Alttan yukarıya doğru bakan bir kamera ile yapılan çekimlerde kişiler ve nesnelere abartmalı bir büyüklükte gösterilir (Öngören, 1993, 55). Özellikle gezilen mekânların büyüklüğünü göstermek için böyle bir teknik kullanılmıştır.

“İnancın Gölgesinde” programında kamera sürekli hareket hâlinde olan sunucu ile dolmaktadır. Konuşmalar arasında önceden kayda alınan görüntüler konuyla ilgili sözler eşliğinde yayına verilerek, konuşma canlı tutulmaktadır. Program süresince sunucu tarafından İslâm dinine ait kelime ve ifadeler (Allah razı olsun, hakkını helâl et, selâmün aleyküm, hamd olsun gibi) kullanılmaktadır. Bu ifadeler çok sık kullanılarak, programın içeriğine kendi de katılmakta ve bu ifadelerin bilinirliği artırılmaktadır. Yapılan çekimlerin stüdyonun dışında yapılması ile dinin toplumun içine katıldığı gösterilmektedir. Bu, izleyiciye dinî inancın yaşanış biçimini ve uygulamasını göstermek adına isabetli bir göstergedir.

“Hayat Dersleri” programında televizyon etkili bir şekilde kullanılmıyor denilebilir. Program boyunca konuşmacı yakın çekim tekniğiyle ekrana geliyor. Yakın çekim izleyicinin dikkatini ona sezdirmeden belli noktalar üzerinde toplamak için kullanılır. Bir bütün içinde bakması gereken yeri gösterir. Ancak bir sohbet programında ortalama yirmi dakik-

ka bir izleyiciye şuraya bak demek çok da etkileyici olmayacaktır. Eğer konu izleyicinin dikkatini çekmişse bu önemli değil; ama çekmemişse televizyon tekniği açısından itici olmaktan öteye gitmez. Ayrıca "Hayat Dersleri" ve aynı tarzda yapılan "İslâm ve Hayat" programında çok kısa ve hızlı kesmeler kullanılmaktadır ki, bu programa hareket katması için kullanılan bir yöntemdir. Göstergibilimsel anlamda kesme telaşı temsil etmektedir. Ancak kesmeler o kadar büyük bir telaşla yapılmaktadır ki, anlamsız olmaktadır.

Sonuç olarak inceleme kapsamındaki sohbet programlarının genel olarak televizyon tekniğini kullanmakta sınırlı kaldıkları tespit edilmiştir. Bu programlar televizyon göstergelerinin etkili bir şekilde kullanımı ile daha çekici hâle getirilebilir. Ancak STV'de yayınlanan "İnancın Gölgesi" programı televizyon tekniğini kullanmakta diğerlerine göre daha öndedir. Bir sohbet programında kullanılacak bütün kamera hareketi ve izlenirliği artırıcı unsurlar kullanılmış, izleyiciyi sıkmadan bir şeyler öğretebilme sorununu çözmüştür.

Araştırmada, dinî sohbet programlarının toplumun geneli tarafından izlenebilirliği konusunda bir fikir edinebilmek için çalışmanın sürecinde bir mini anket düzenlenmiştir.

Anket çalışması

Araştırmada, katılımcıların dinî yayınları izleyip izlemediklerini, izliyorsa hangi programları izlediklerini ve bu programlar hakkındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla tarama modeli baz alınan bir anket çalışması yapılmıştır. Tarama modeli, geniş grupları kapsayan bir elemanlar bütününden, bir elemanın diğerleriyle karşılaştırılabildiği bilgilere ulaşmasını sağlamaktadır (Balci, 2001). Araştırma çok fazla insanı ilgilendirdiği ve bu kişilerin ne oranda istekli veya isteksiz olduğunun tespiti olduğundan çalışma için anlamlıdır. Çalışma evreni, Gaziantep ile sınırlıdır. Evrenden basit tesadüfi örnekleme alma yoluna gidilmiştir. Çünkü bu tür örneklemede evrendeki her bir birimin örnekleme seçilmede eşit ve bağımsız olma olasılığı bulunmaktadır. Yani yansızlık kuralının uygulanabildiği örneklemedir. Bu örnekleme yöntemi ile mini anket 127 kişi üzerinde uygulanmıştır. Ankette kişisel bilgiler incelenmiş, yüzde ve frekans kullanılarak betimlenmiştir. Bunlarla ilgili sonuçlar Tablo 3, 4 ve 5'te yer almaktadır.

Tablo 3 Katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı

Cinsiyet	Frekans	%
Erkek	68	53,5
Kadın	59	46,5
Toplam	127	100

Ankete katılan kişilerin cinsiyete göre dağılımı Tablo 3'de görülmektedir. Katılımcıların %53,5'ni erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 4 Katılımcıların yaşa göre dağılımı

Yaş	Frekans	%
18-25	73	57,5
26-35	31	24,4
36-45	11	8,7
46 ve üzeri	12	9,4
Toplam	127	100

Analize katılan kişilerin yaşa göre dağılımına bakıldığında 18-25 yaş arasındaki genç kesimin toplam içinde %57,5 oranında yer aldığı görülür.

Tablo 5 Katılımcıların eğitim seviyesine göre dağılımı

Eğitim Seviyesi	Frekans	%
İlkokul	21	16,5
Ortaokul	12	9,4
Lise	31	24,4
Üniversite	63	49,7
Toplam	127	100

Tablo 5'de katılımcıların eğitimlerinin %49,7'sinin üniversite seviyesinde olduğu görülmektedir.

Katılımcıların dinî programlara yaklaşımını öğrenebilmek için 6 soru oluşturulmuştur. Anket çalışması sonunda veriler SPSS programı ile incelenmiş, bu altı sorunun faktör analizi yapılarak birbirleriyle ilişkileri ölçülmüştür. Ölçümleme sonunda soruların faktör yükleri .60 üzerinde çıkmış ve tek faktörde toplanmıştır. Aşağıda sorular ve cevaplarına ilişkin frekans ve yüzdeler görülmektedir.

Tablo 6 TV'de dinî içerikli bir programa rastladınız mı?

	Frekans	%
Evet	115	90,6
Hayır	12	9,4
Toplam	127	100

Rastgele örnekleme yöntemi ile değişik kesimlerdeki kişilere uygulanan bu ankette 127 kişiden 115'i televizyonda dinî içerikli bir yayına rastladığını ifade etmiştir. Bunun üzerine bu kişilerden izledikleri dinî içerikli yayının ismini söylemeleri istenmiştir.

Tablo 7 Televizyonda izlediğiniz dinî içerikli yayın hangisidir?

	Frekans	%
Sır Kapısı	39	30,7
Huzura Doğru	18	14,2
Sırlar Dünyası	17	13,4
Kalp Gözü	9	7,1
Hayat Dersleri	6	4,7
Gizli Dünyalar	5	3,9
İnanç Dünyası	3	2,4
İftara Doğru	3	2,4
Gerçeğin Ötesinde	2	1,6
Diyanet Saati	1	0,8
Diğerleri	9	7,1
Toplam	112	88,3

Bu çalışmada esas aranan; dinî içerikli sohbet programlarının alınan örneklemede ne kadar izlendiğini ortaya çıkarabilmektir. TGRT'de yayınlanan "Huzura Doğru" programının %14 oranında izlenirliğinin olduğu tespit edilmiştir. Kanal 7'de yayınlanan "Hayat Dersleri" programı ise % 4.7 oranında izlenen dinî yayın arasında yer almıştır. STV'de yayınlanan "İnancın Gölgesinde" programına cevaplar arasında rastlanmamıştır. Cevaplar arasında dinî içerikli drama programlarının yoğun olarak izlendiği gözlemlenmiştir. Diğerleri kapsamında, Ufuk Ötesi, Prizma, Güldeste, İftara Doğru, Deniz Feneri, Kum Saati, Merhamet, Kur'an-ı Kerim Okuma, 6.His ve Kandil programı gibi programlar yer almıştır. 15 kişi de zaten hayır cevabı verdiği için soru dışı kalmıştır. Bu çerçevede örnekleme kapsamında en çok izlenen programlar dramatik dinî içerikli diziler olmuştur.

Bu kişilere daha sonra "Ne kadar sıklıkta bu programları izliyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Bununla ilgili sonuçlar da Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8 Ne kadar sıklıkta bu programları izliyorsunuz?

	Frekans	%
Hiç	12	9,4
Haftada bir	59	46,5
Haftada bir kaç kez	35	27,6
Her gün	11	8,7
Toplam	117	92,1

Tabloda görüleceği üzere bu soruya katılımcılar % 46,5 oranında haftada bir cevabını vermiştir. Ama %90 oranında soruya olumlu cevap verdikleri ve bu programları izledikleri söylenebilir. 10 kişi bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

“Bu programları neden izliyorsunuz?” sorusunun cevabı ise Tablo 9’da görüldüğü şekilde dağılım göstermiştir.

Tablo 9 Bu programları neden izliyorsunuz?

	Frekans	%
Bilgilenmek için	56	44,1
Merak ettiğim için	24	18,9
Beğendiğim için	21	16,5
Alışkanlık	8	6,3
Toplam	109	85,8

Bu nitelikte programları bilgilenmek için izledikleri cevabı % 50 oranında verilmiştir. Demek ki kişiler bilgilenmek istiyor ve kafalarındaki soruların cevaplarını bu tarz programlarda arıyorlar yorumu yapılabilir. Bu soruya 18 kişi cevap vermemiştir. Bilgilenmek için izledikleri programları yeterli buluyor musunuz? sorusunun cevabı ise aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 10 Bu programları yeterli buluyor musunuz?

	Frekans	%
Evet	39	30,7
Hayır	27	21,3
Fena değil	20	15,7
Daha iyi olabilir	27	21,3
Toplam	113	89

İzlenen programlar %30 oranında yeterli bulunuyor. Yani izleyiciler kafalarındaki sorulara cevap bulabiliyor diyebiliriz. % 70 oranında ise bu programların daha iyi olabileceği düşünülüyor yorumu yapılabilir. Bu soruya 14 kişi cevap vermemiştir. % 42 oranında ise bu programlar yeterli bulunmamaktadır. Bu çerçevede katılımcılara “Bu programlarda en çok ne ilginizi çekiyor?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 11 Bu programlarda en çok ne ilginizi ne çekiyor?

	Frekans	%
Konu	96	75,6
Konuk	3	2,4
Sunucu	10	7,9
Toplam	109	85,9

Bu sorunun cevabı da % 90 oranında konu cevabı gelmiştir. Demek ki dinî yayınlarda öncelik hangi konunun işlendiğidir. Bu soruyu da 18 kişi yanıtızsız bırakmıştır. Son olarak katılımcılara izledikleri bu programların yayın saatinin uygun olup olmadığı sorulmuştur. Tabii cevaplayanların çoğunluğu prime timedaki dramatik dizileri izledikleri için sorunun cevap dağılımı aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo 12 Bu programların yayın saati uygun mu?

	Frekans	%
Evet	89	70,1
Hayır	24	18,9
Toplam	113	89

Bu soruyu 14 kişi cevapsız bırakırken, % 70'i evet yanıtını vermiştir.

Sonuç

Dinî konularda toplumu eğitmek elbette sadece kitle iletişim araçlarının ve özellikle televizyonun işi değildir. Eğitim ve aile kurumlarına bu konuda büyük sorumluluklar düşmektedir. Ancak televizyonlar toplum içindir ve izleyicisini eğlendirir ya da bilgilendirirken bilinçlendirme görevinden vazgeçemez. Televizyonun toplumun önünde olması ve kamu yayıncılığı varsayımı bizim çalışmamızda doğrulanmamıştır. Din, sadece uhrevî olaylara sığınarak cennet-cehennem korkusu ile anlatılırsa bu elbette sınırlı bir bakış açısı getirecektir. Oysa ki İslâm dini, dar kalıplara sıkıştırılmayacak kadar hayatımızın içinde ve hayata bakışımızı etkileyecek genişlikte bir dindir. Toplumumuzun her kurumu tarafından din konusunun anlatımında yüzeysel kalınması şu anda ülkemiz gençliğinin bunalımlarını ve kültürel yozlaşmamızın önemli bir kısmını açıkladığı kanaatindeyiz.

Televizyonların dinî öğretici sohbet programlarıyla toplumu bilinçlendirmede televizyonculuk tekniği açısından çok başarılı olmadıkları söylenebilir. Televizyon tekniğinin bu programlarda kullanılmasının artırılması hem toplumun bilgileri öğrenebilmesini kolaylaştıracak hem de izlenirliği artıracaktır. Aynı zamanda dinî sohbet programlarının yayın saatinin kamu yayıncılığına hizmet edebilecek şekilde düzenlenmesi ve diğer televizyon kanallarının da bu programlara yer vermesi dinî konularda bilgilenmeyi kolaylaştıracaktır.

Araştırmada yapılan anket çalışması dinî konuların, dramatik dinî içerikli diziler çerçevesinde düşünüldüğünü göstermiştir. Katılımcıların %70'e yakını dinî içerikli program olarak sıraladıkları dizileri izlediklerini belirtmiştir. Bu programlarda katılımcıların en çok ilgisini çeken, konu olmaktadır. İzlenirliğin yüksek olduğu bir zamanda bu programların yer alması, ilk akla gelen programlar olması durumunu açıklamaktadır. Çünkü bu programların yayın saati katılımcılar için uygun bulunmuştur.

Sonuç olarak dinî içerikli sohbet programları, gerek biçim gerekse yayın saati olarak bilinçli kesime yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu programlar belli bir bilgi birikimi olmayan insanları yakalayabilmesi açısından gerek yayın saati gerekse içerik bakımından oldukça yetersizdir. Dinî yayınlarla toplumun belli bir kesimine ulaşmak isteniyorsa, gerek çekim biçimi gerekse kullanılan semboller üzerinde tekrar düşünülmesi gerekmektedir. Örneklemeye kapsamına alınan televizyon kanallarının kamu yayıncılığı açısından dinî bilgilendirici programlar konusunda gerekli işlevi yerine getiremediği söylenebilir. Dinî yayınlara yer veren kanalların da program yapımında, televizyon tekniğini, izlenirliği artırıcı boyutta kullanamadıkları tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Balcı, Ali (2001) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri. 3 bsk. Ankara: Pegem Yayınevi.

Barthes, Roland (1993) Göstergebilimsel Serüven, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berger, Arthur Asa (1992) Kitle İletişimi Çözümleme Yöntemleri. Ed. Nazmi Ulutak-Aslı Tunç, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Yayınları No:91.

Dursun, Çiller (2001) TV Haberlerinde İdeoloji, İstanbul: İmge Kitabevi

Fiske, John (1997) Postmodernizm ve Televizyon. Medya, Kültür ve Siyaset, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınevi.

Gökçe, Gürol (1997) Televizyon Program Yapımcılığı ve Yönetmenliği, İstanbul: Der Yayınları.

Gökçe, Orhan (1995) İçerik Çözümlemesi-Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi. Genişletilmiş 2.bs. Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, yay, No:1.

Mutlu, Erol (1995) Televizyonda Program Yapımı, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No:4.

Öngören, Mahmut Tali (1993) Senaryo ve Yapım-Yapım Tekniği, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Rifat, Mehmet (1992) Göstergebilimin ABC'si, İstanbul: Simavi Yayınları.

Yasa, İbrahim (1970) Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları, Türkiye ve Ortadoğu Arme İdaresi Enstitüsü Yayınları No:119, Ankara: Sevinç Matbaası.

www.aeanews.com.tr/atvaeat.html

www.kanald.com.tr

www.star.com.tr

www.tgrt.com.tr

www.samanyolu.com.tr

www.kanal7.com.tr

Oturum Başkanı - Nüket Hanıma, araştırmaya dayalı bu güzel sunumundan dolayı teşekkür ediyorum.

Şimdi, bu tebliği müzakere etmek üzere Prof. Dr. Naci Bostancı Bey'i davet ediyorum.

Buyurun.